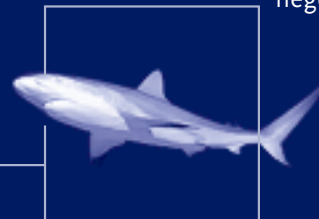

wetenschap
voor beleid
en samenleving

VEILIGE SCHOLEN
evaluatie van de campagne 'de veilige school'
EN (PRO)SOCIAAL
GEDRAG IN HET
VOORTGEZET ONDERWIJS

Samenvattend verslag
van het onderzoek van
dr. Ton Mooij van het ITS
naar kenmerken van de
landelijke campagne
'de veilige school' in het
jaar 2000 en de effecten
van de campagne op
pesten en geweld bij
leerlingen in vergelijking
met de situatie aan het
begin van de jaren
negentig.

Dit is een publicatie van het Instituut voor
Toegepaste Sociale Wetenschappen
van de Katholieke Universiteit Nijmegen.

Eindredactie: dr. Ton Mooij

Tabellen: dr. Ton Mooij

Productie: Keijzer & Botter communicatieadviseurs

Ontwerp: Morskief Ontwerpers

Drukwerk: Lulof druktechniek

inhoud

preventie werkt beter

pag. 5

de opdracht

pag. 5

de aanleiding voor het onderzoek

pag. 5

de campagne 'de veilige school'

pag. 5

de opzet en uitvoering van het onderzoek

pag. 7

de vragen aan de onderzoeker

pag. 7

de respons

pag. 7

de resultaten van het onderzoek onder schoolleiders

pag. 9

de resultaten van het onderzoek onder klassendocenten

pag. 13

de resultaten van het onderzoek onder leerlingen

pag. 15

de antwoorden op de onderzoeksvragen

pag. 17

de aanbevelingen aan scholen en beleidsmakers

pag. 27

het onderzoeksteam

pag. 35

de begeleidingscommissie

pag. 35

de tabellen

■ Klas en schoolsoort van de leerlingen in het onderzoek

■ Geslacht en leeftijd van de leerlingen in het onderzoek

pag. 6

■ Pijlers van het veilige schoolbeleid: gemiddelde inschattingen van schoolleiders.

■ Redenen voor veranderingen 1993 - 1999

■ Deelnemers aan communicatie over de veiligheidssituatie op school

pag. 8

■ Organisaties die aanleiding waren tot nadruk op veiligheid

■ Omstandigheden/activiteiten die leidden tot nadruk op veiligheid

■ Instellingen met een adequaat ondersteuningsaanbod

pag. 10

■ Maatregelen tegen gewelddadig gedrag van leerlingen

■ Instrumentengebruik van de veilige schoolcampagne volgens docenten

■ Welke soort activiteit zou het meest kunnen bijdragen aan de veiligheid binnen uw school

pag. 12

■ Huidige onderwijssituatie en ervaringen op school

■ Ervaringen met docenten

pag. 14

■ Gevoelens van veiligheid op of rond school.

pag. 16

■ Instrumentengebruik van de veilige schoolcampagne volgens schoolleiders

pag. 18

■ Deelname aan regionaal beleid ter versterkte aanpak van veiligheidsproblemen

pag. 20

■ Omgang van de leerlingen met de leerstof en met elkaar

■ Welke soort activiteit zou het meest kunnen bijdragen aan de veiligheid rond uw school?

pag. 22

■ Aanwezigheid van leerlingenzorg en pedagogisch klimaat volgens docenten.

pag. 24

■ Pijlers van het veilige schoolbeleid. Gemiddelde inschattingen volgens docenten.

■ Deelname door leerlingen aan door school georganiseerde activiteiten sinds de zomervakantie

pag. 26

■ Organisaties die aanleiding waren tot nadruk op veiligheid volgens docenten

■ Omstandigheden/activiteiten die aanleiding waren tot nadruk op veiligheid

pag. 28

■ Maken en opvolgen van klassenregels volgens leerlingen

■ Werken met klassenregels volgens leerlingen

pag. 30

■ Positief (prosociaal) met elkaar omgaan volgens leerlingen

■ Thuis (pro)sociaal met elkaar omgaan volgens leerlingen

pag. 32

Preventie werkt beter

De Nederlandse scholen voor voortgezet onderwijs zijn in de jaren negentig niet onveiliger geworden. Dat blijkt uit onderzoek dat dr. Ton Mooij van het Instituut voor Toegepaste Sociale Wetenschappen uitvoerde in 2000 en waarvan hij gegevens vergeleek met resultaten uit zijn onderzoeken van 1991 en 1993. Veiligheid, zo toont het onderzoek aan, is gebaat bij duidelijke preventieve afspraken, gezamenlijke controle, steunmaatregelen voor risicoleerlingen, en regelmatige actualisering van positieve gedragsrichtlijnen. Meer dan bij instrumenten en beleid dat zich richt op correctie achteraf.

In deze brochure vindt u een samenvattend verslag van het onderzoek van dr. Mooij. Een aantal bevindingen en de aanbevelingen van de onderzoeker krijgen hier aandacht. De meer theoretische onderbouwingen en de samenhangen tussen de onderzoeksgegevens blijven in deze publicatie onderbelicht. Voor deze aspecten verwijzen we u naar het volledige onderzoeksrapport, dat u kunt aanvragen bij het ITS.

De opdracht

Het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen geeft dr. Ton Mooij van het ITS opdracht om de belangrijkste kenmerken van de campagne 'de veilige school' in het jaar 2000 te onderzoeken bij schoolleidingen, docenten en leerlingen in het voortgezet onderwijs. Tegelijkertijd wordt Mooij gevraagd de mogelijke effecten van de campagne op het sociale gedrag van leerlingen na te gaan. Draagt de campagne bij aan de vermindering van pesten en geweld van leerlingen ofwel: heeft de campagne een prosociaal effect? Bij de beantwoording van deze effectvraag kon Mooij ook gebruik maken van resultaten uit zijn eerdere onderzoeken naar pesten in 1991 en naar leerlinggeweld in 1993.

De aanleiding voor het onderzoek

Het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen heeft een aantal redenen voor de onderzoeksopdracht aan het ITS. Ten eerste is het benieuwd naar de effecten van de landelijke campagne 'de veilige school', die tussen 1995 en begin 2000 werd gecoördineerd door het Procesmanagement Voortgezet Onderwijs. Daarnaast is veiligheid een steeds prominenter maatschappelijk thema, dat ook binnen scholen meer en meer aandacht krijgt. Tegelijkertijd stellen leden van de Tweede Kamer vragen over de veiligheid op scholen, ook in relatie tot de ontwikkelingen in regionaal of gemeentelijk beleid. Hun vraag is of lokaal beleid en samenwerking tussen scholen en andere lokale organisaties in het kader van veiligheid wordt omgezet in positiever sociaal (prosociaal) gedrag van leerlingen. Het onderzoek vindt plaats in een periode waarin de thema's veiligheid en gewelddadig gedrag in de samenleving in de schijnwerpers staan. Enerzijds lijkt het erop dat gewelddadig gedrag in Nederland is toegenomen. Anderzijds zijn er sterke aanwijzingen dat die gesignaleerde toename vooral het gevolg is van een verbeterde registratie.

Het onderzoek van dr. Mooij toont wat het voortgezet onderwijs betreft in ieder geval aan dat de scholen in de jaren negentig niet onveiliger zijn geworden. Maar daarover later meer.

De campagne 'de veilige school'

In 1991 en 1993 onderzocht het ITS onder andere de stand van zaken rond pesten en leerlinggeweld op scholen voor voortgezet onderwijs. De onderzoeksresultaten van 1993 waren mede aanleiding voor de campagne 'de veilige school'. Het eerste doel van deze landelijke campagne is het thema veiligheid bespreekbaar maken en het taboe rond geweld op en rond school doorbreken. Het tweede doel is de scholen in het voortgezet onderwijs ondersteunen bij het bouwen aan veiligheid voor -in het bijzonder- leerlingen en docenten. De campagne voltrekt zich tussen 1995 en 2000. De coördinatie wordt verzorgd door het Procesmanagement Voortgezet Onderwijs.

tabel 1. Klas en schoolsoort van de leerlingen in het onderzoek

	%
klas	
- 1	23%
- 2	24%
- 3	28%
- 4	18%
- 5	5%
- 6	2%
schoolsoort	
- ivbo, vbo	12%
- vmbo	14%
- basisvorming	13%
- mavo	25%
- havo	20%
- vwo	13%
- gymnasium	3%
- anders	-

tabel 2. Geslacht en leeftijd van de leerlingen in het onderzoek

	%
geslacht	
- jongen	47%
- meisje	52%
- geen antwoord	1%
leeftijd	
- 11	-
- 12	12%
- 13	22%
- 14	22%
- 15	21%
- 16	13%
- 17	5%
- 18	1%
- 19	1%
- 20	-
- geen antwoord	2%

De campagne 'de veilige school' baseert zich op drie pijlers: zorg voor sociale binding, ga planmatig en deskundig om met calamiteiten, en zorg voor veilige voorzieningen in en om school.

In april 2000 worden de opbrengsten van de campagne overgedragen aan het landelijk transferpunt 'jongeren, school en veiligheid', dat ingericht wordt bij het Algemeen Pedagogisch Studiecentrum.

De opzet en uitvoering van het onderzoek

In de periode van november 1999 tot en met maart 2000 legt de ITS-onderzoeker vragenlijsten voor aan 9.948 leerlingen in het voortgezet onderwijs, aan 291 van hun docenten en aan 58 managers van hun scholen. De uitkomsten van het onderzoek zijn representatief voor het totale voortgezet onderwijs. Bij de dataverzameling wordt nauw samengewerkt met het Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting (NIBUD), dat leerlingen regelmatig bevroegt. Om de scholen niet te veel te belasten, besluiten ITS en NIBUD hun vragenlijsten gelijktijdig af te nemen.

Bij de opzet van het onderzoek kiest de onderzoeker voor een landelijk representatief onderzoek in het voortgezet onderwijs met behulp van vragenlijsten. Dit is namelijk de manier om de vergelijking met de resultaten van de landelijke onderzoeken uit 1991 en 1993 mogelijk te maken.

De vragen aan de onderzoeker

De leiding van de campagne 'de veilige school', het ministerie van OCenW en leden van de Tweede Kamer formuleren de volgende onderzoeksvragen:

De vragen van de campagneleiding:

- Wat doen scholen voor voortgezet onderwijs aan de drie pijlers van 'de veilige school'-campagne?
- In hoeverre is daarin in de afgelopen vijf jaar verandering gekomen?
- In hoeverre registreren ze incidenten en hoe meten ze het veiligheidsgevoel van de betrokkenen?

- Wie of wat gaf aanleiding om veiligheid nadrukkelijk(er) op de agenda van de school te plaatsen?
- Van welke instellingen ontvangt de school een adequaat ondersteuningsaanbod?
- Met wie en op welke wijze wordt gecommuniceerd over de veiligheidssituatie in school?
- Hoe geeft de school vorm en inhoud aan de wettelijk verplichte klachtenregeling en wat zijn de ervaringen daarmee?
- Hoe werkt de school aan vergroting van de sociale en emotionele vaardigheden van de leerlingen en aan het leren van verantwoordelijkheid?

De vragen van het ministerie van OCenW:

- Hoe staat het nu met de aandacht voor veiligheid binnen scholen in vergelijking tot de situatie van voor de start van de campagne?
- Hoe staat het met de veiligheid binnen scholen en hoe heeft dat zich ontwikkeld tussen 1993 en 1999?
- Hoe staat het met het gebruik van de specifieke strategieën en instrumenten uit de campagne in samenhang met de schoolontwikkeling en het beleid voor en na de start van de campagne?
- Wat zijn de effecten van het gebruik van de strategieën en instrumenten op de leerlingen?

De vragen van de Tweede Kamer:

- Hoe is de relatie tussen lokaal beleid en schoolbeleid geregeld?
- Welke maatregelen werken?
- Wat zijn goede voorbeelden?

De respons

Uiteindelijk sturen 58 scholen voor voortgezet onderwijs de schoolvragenlijst van het onderzoek naar de veilige schoolcampagne in. De schoolgrootte, het aantal leerlingen op school, bedraagt gemiddeld 1121 leerlingen. Het aantal leerlingen per school varieert sterk. Het aantal locaties of vestigingen per school varieert

tabel 3. Pijlers van het veilige schoolbeleid: gemiddelde inschattingen van schoolleiders. De scores variëren van 0 (niet aanwezig) tot en met 8 (steeds aanwezig/functionerend)

Pijler en activiteit	m 1993	m 1999
1. Zorg voor sociale binding: leren omgaan met elkaar		
Actieve rol leerlingen binnen en buiten de lessen	3.8	4.9
Trainen en onderhouden van sociale vaardigheden	2.7	4.5
Goede begeleiding van leerlingen binnen en buiten de lessen	5.5	6.5
Heldere, door allen gedragen schoolregels	5.7	6.1
2. Planmatig en deskundig omgaan met calamiteiten		
Zorgen voor goede calamiteitenplannen	2.6	4.9
Trainen van personeel om bij calamiteiten op te treden	2.0	4.5
Instellen klachtenregeling, -cie en vertrouwenspersoon, o.a. wegens sexueel geweld	1.7	6.9
3. Zorg voor veilige voorzieningen in gebouw / omgeving, veilig gebruik		
Zorgplan volgens eisen van de ARBO-wet	1.6	5.6
Goede afspraken over gebruik gebouw en omgeving	4.5	5.3
Goede afspraken met het netwerk rond de school (politie, GG&GD, RIAGG, jeugdhulpverlening)	2.8	5.4

tabel 4. Redenen voor veranderingen 1993 - 1999

Redenen	%
Wettelijke regeling (ARBO); bedrijfshulpverlening	56.1
Eigen schoolervaringen en inzichten/beleid	34.1
In samenhang met basisvorming en tweede fase (onderwijsvernieuwing)	26.8
Schoolveranderingen (fusie, nieuwbouw)	17.1
Leerlingen andere kenmerken / meer problemen	14.6
(Nieuwe) inrichting mentorat	14.6
Leerlingenraad ingesteld; meer aandacht voor inspraak leerlingen	4.9
Zorgleerlingen (SOVA) samen met buitenschoolse instanties	4.9
Anders	9.8

tabel 5. Deelnemers aan communicatie over de veiligheidssituatie op school

Instelling	%ja
Bestuur	64.6
Schoolteam	89.8
MR	68.1
Leerlingen(raad)	70.8
Ouders (ouderraad)	78.0
Schoolbegeleiders / ondersteuners	36.6
Pers / media	11.6
Maatschappelijk werk	24.4
Jeugdhulpverlening	42.2
Politie	68.0

van een tot en met elf. Het gemiddeld aantal locaties is 2.8. In totaal zijn 60 locaties bij het onderzoek betrokken. Per deelnemende locatie varieert het aantal leerlingen van 117 tot en met 1960, met als gemiddelde 730 leerlingen.

Het gemiddelde inwonersaantal van de gemeenten van de deelnemende scholen bedraagt 125.517.

Zie de tabellen 1 en 2.

De resultaten van het onderzoek onder schoolleiders

Regionaal veiligheidsbeleid

Hoe is de school betrokken bij het regionaal, lokaal of gemeentelijk veiligheidsbeleid? Die vraag wordt de schoolleiders voorgelegd. De meeste scholen geven aan betrokken te zijn bij een gemeenschappelijk zorgplan, een criminaliteitspreventieplan en bij een raamplan voor samenwerking. Vervolgens wordt de schoolleiders gevraagd naar de concrete activiteiten die voortvloeien uit die regionale aanpak. Hoog scoren activiteiten als: een consequent aangiftebeleid bij incidenten, extra controle op school en preventieve voorlichting aan alle leerlingen op school.

Ook geven de schoolleiders inzicht in specifieke veiligheidsaspecten die gelden op hun scholen. Regels over het straffen van ongewenst leerlingengedrag en regels over hoe leerlingen met elkaar dienen om te gaan worden het vaakst genoemd.

De politie en de Halt-bureaus hebben volgens de schoolleiders het meest adequaat ondersteuning gegeven op het gebied van veiligheid. De twee instanties worden op de voet gevolgd door GGenGD en door de gemeente.

Met name met de GGenGD, het VSO (voortgezet speciaal onderwijs), de leerplichtambtenaar, de AOB (regionale bureaus voor studie- en beroepskeuze) en de jeugdhulpverlening bestaan structurele contacten. Die contacten hebben zowel een preventief als curatief karakter. Over specifieke leerlingen onderhoudt de school vooral contact met de politie en het Halt-bureau, met het RIAGG, met een gezinspsycholoog of therapeut en met de jeugdhulpverlening.

Zie de tabellen 6, 7, 8 en 15.

De pijlers van de veilige school

Zorg voor sociale binding, ga planmatig en deskundig om met calamiteiten, en zorg voor veilige voorzieningen in het gebouw. Dat zijn de pijlers onder de campagne 'de veilige school'. Maar hoe staat het met die pijlers binnen de scholen voor voortgezet onderwijs? In 1993 werden deze aspecten uiteraard niet bevraagd, omdat de campagne op dat moment nog niet bestond.

Vandaar dat schoolleiders ook wordt gevraagd naar hun inschatting van de situatie toen. Uit de resultaten blijkt dat de situatie in 1999 hoger wordt ingeschat dan in 1993. Gevraagd naar de redenen voor die toename van aandacht noemen de schoolleiders: de invoering van ARBO-wetgeving en de regeling voor bedrijfshulpverlening, de eigen ervaringen in de school en de onderwijskundige vernieuwingen in het onderwijs. Ook is er daarnaast nog een aantal concrete omstandigheden dat het onderwerp veiligheid op de schoolagenda plaatst. Met name de aandacht voor (on)veiligheid in de media, de campagne 'de veilige school' en de anti-pest-campagne van de ouderorganisaties.

Aan de schoolleiders is gevraagd of de campagne 'de veilige school' heeft bijgedragen aan verbetering van de veiligheidssituatie op de eigen school. Iets minder dan eenderde van de schoolleiders geeft hierop een bevestigend antwoord. Ze noemen als positieve uitvloeisels onder meer: meer aandacht voor veiligheid, activiteiten en maatregelen tegen onveiligheid, kleinere eenheden binnen de school en een toegenomen besef bij leerlingen dat er wordt opgetreden tegen onveiligheid. De overgrote meerderheid van de schoolleiders die bij deze vraag aangeeft dat de veiligheid niet is toegenomen door de campagne, vindt de school al veilig genoeg. Bij een vijfde van de scholen leidt de campagne tot een verbetering. Met name doordat deze de bewustwording rond veiligheid op school vergroot.

De instrumenten die in het kader van de campagne 'de veilige school' worden ingezet, blijken relatief weinig gebruikt te zijn. Circa acht procent van de schooldirecties vindt dat de instrumenten positief aan de veiligheidssituatie op school hebben bijgedragen. Ook hierbij speelt bij de overige schoolleiders de overtuiging dat men al een veilige school heeft een belangrijke rol.

Verhoging van de veiligheid op basis van de campagne

tabel 6. Organisaties die aanleiding waren tot nadruk op veiligheid

Instelling / organisatie	%ja
Initiatief van gemeente	35.8
Initiatief van politie	47.2
Initiatief van Halt-bureau	26.4
Initiatief van GGenGD	41.5
Initiatief van schoolbestuur	47.2
Initiatief / verzoek van ouders	41.5
Initiatief / verzoek van personeel	43.4
Initiatief / verzoek van leerlingen	30.2

tabel 7. Omstandigheden/activiteiten die leiden tot nadruk op veiligheid

Omstandigheid / activiteit	%ja
Anti-pestcampagne landelijke ouderorganisaties	44.4
Overheidscampagne 'De veilige school'	49.1
Media-aandacht voor veiligheid	50.0
Gewelddadige incidenten op school	14.5
Gewelddadige incidenten rond school	16.4
Campagne tegen geweld op straat	20.0
Dood van een leerling	9.1
Programma Leefstijl	18.2
NS Luisteris	1.8
Campagne 'Heb 't lef' (inleveren steekwapens)	36.4
Schietincident op school te Veghel (december 1999)	14.5

tabel 8. Instellingen met een adequaat ondersteuningsaanbod

Instelling	%wel
Gemeente	39.1
Politie	56.9
Halt-bureau	46.9
Schoolbegeleidingsdienst	13.3
Initiatief van schoolbestuur	16.3
Hogeschool / universiteit	4.5
Algemeen Pedagogisch Studiecentrum (APS)	18.2
Christelijk Pedagogisch Studiecentrum (CPS)	2.4
Katholiek Pedagogisch Centrum (KPC)	7.1
GGenGD	44.4
Project Preventie Sexuele Intimidatie	19.0
Onafhankelijk adviesbureau	8.1

‘de veilige school’ heeft volgens de schoolleiders vooral te maken met: een andere omgang met de leerlingen, rechtstreeks contact met politie en GGD-arts, kleinschaligheid door een unitstructuur, een gedisciplineerd maar warm en respectvol schoolklimaat, en reglementen en een klachtenregeling.

Zie de tabellen 3, 4 en 16.

Communicatie over veiligheid

Voor een goed veiligheidsbeleid in en om school is communicatie een belangrijke voorwaarde. Veiligheid is immers gebaat bij een goede informatie-uitwisseling en betrokkenheid van alle doelgroepen binnen en buiten de scholen. Hoe verloopt die communicatie over veiligheid op dit moment?

De schoolleiders wordt allereerst gevraagd met wie over veiligheid wordt gesproken. Het meest genoemd in de antwoorden worden: het schoolteam, de ouders, de leerlingenraad, de MR en de politie. Vaak gaat het bij die contacten om mondeling overleg.

Het onderwerp ‘veiligheid’ komt daarnaast het meest voor in de schoolgids, gevolgd door overleggen met de ouderraad en de medezeggenschapsraad. Uit het onderzoek blijkt dat de schoolleiding zichzelf goed op de hoogte acht van wat er bij leerlingen speelt en ook vindt dat docenten betrokken zijn bij school.

De scholen zijn sinds 1 augustus 1998 wettelijk verplicht tot een klachtenregeling. In het schooljaar ‘98-’99 blijkt relatief weinig gebruik gemaakt te zijn van deze regeling. Als er al gebruik van wordt gemaakt, gebeurt dat vooral door ouders en leerlingen. De tabel ‘klachten in 1999’ toont de specifieke problemen waarvoor een beroep werd gedaan op de klachtenregeling. Opvallend is dat vaak een beroep wordt gedaan op externen.

Zie tabel 5.

Leerlingen: zelfstandigheid en verantwoordelijkheid

Voor een veilig schoolklimaat is bij leerlingen een aantal sociale en emotionele vaardigheden onontbeerlijk. Binnen de onderzochte scholen wordt hier vooral binnen

mentorlessen, lessen van vakdocenten en via een aparte training aan gewerkt. Zowel binnen als buiten de lessen blijkt geïnvesteerd te worden in het leren dragen van verantwoordelijkheid. Daarbij zijn de spelregels bij 94,7% van de scholen vastgelegd in een leerlingenstatuut. Het merendeel van de scholen (81%) heeft een leerlingenraad. Op één school na hebben alle onderzochte scholen een medezeggenschapsraad. De meeste scholen hebben ook meerdere vertrouwenspersonen. Het vaakst wordt genoemd: twee interne vertrouwenspersonen en een externe. Leerlingen en ouders maken het vaakst gebruik van deze vertrouwenspersonen.

Leerlingenzorg en het pedagogisch klimaat lijken mede van belang voor een veilige schoolomgeving. Schooldirecties zijn over het algemeen zeer positief over deze aspecten. Met name over leerling-informatie, leerlingvolgsystemen, het betrekken van ouders en verzorgers bij de schoolloopbaan van de leerlingen, en het inschakelen van externen bij noodzakelijke extra ondersteuning zijn ze enthousiast. Slechter is het volgens hen gesteld met het voeren van een taalbeleid op maat, het bij de school betrekken van allochtone ouders en het structureel onderzoeken van effectiviteit van hulp voor probleemleerlingen.

Het aantal leerlingen ten slotte dat wegens wangedrag van school werd gestuurd is klein volgens de schoolleiders. In 1996 op zes scholen één leerling en op een school twee leerlingen; in 1997 op vier scholen één leerling en op twee scholen drie leerlingen; in 1998 op zes scholen één leerling en op een school twee leerlingen; en in 1999 op zeven scholen één leerling en op drie scholen drie leerlingen.

tabel 9. Maatregelen tegen gewelddadig gedrag van leerlingen

maatregel	%ja
docenten verscherpen gedragsregels en surveilleren meer	47.5
er worden strengere straffen uitgedeeld	38.6
goed leerlinggedrag wordt beloond, ongewenst gedrag strenger gestraft	47.4
leerlingen krijgen voorlichting (bijv. klassengesprek, lessen, film)	69.9
één of meer leerlingen krijgen training in sociale vaardigheden	36.1

tabel 10. Instrumentengebruik van de veilige schoolcampagne volgens docenten

Instrumenten	%wel
De thermometer	6.1
Diagnose-instrument voor schoolbeleid op maat	6.1
Wijzer naar scholing, materiaal en werkwijzen	7.0
Handreiking voor crisissituaties: calamiteitenwaaier	5.4
Toptien veiligheid	2.7
Produktafspraak	2.7
Videoband 'De veilige school' voor leiding of MR	11.5
Onderwijstelefoon	8.3

tabel 11. Welke soort activiteit zou het meest kunnen bijdragen aan de veiligheid binnen uw school

	%
Toezicht en controle	28.2
Leerlingen naar hun zin maken (bewustwording)	21.8
Reglement met sancties/strak beleid	16.7
Persoonlijk aanspreken	11.5
Projecten/gastlessen	9.0
Voorlichting	6.4
Mentorlessen/-gesprekken	5.1
Overig	1.3
Totaal	100.0

De resultaten van het onderzoek onder klassendocenten

In totaal werken 291 klassendocenten aan dit onderzoek mee. De klassen die onder hun verantwoordelijkheid vallen, bestaan gemiddeld uit 23 leerlingen.

De pijlers van de veilige school

Ook de klassendocenten worden bevraagd over de pijlers van de veilige schoolcampagne: zorg voor sociale binding, ga planmatig en deskundig om met calamiteiten en zorg voor veilige voorzieningen in het gebouw. De klassendocenten vinden dat in dit kader vooral vooruitgang is geboekt door het instellen van een klachtenregeling, een klachtencommissie, vertrouwenspersonen en met het instellen van een zorgplan volgens de eisen van de ARBO-wet. Een beeld dat correspondeert met de mening van de schoolleiders.

De instrumenten van 'de veilige school'-campagne worden ook door de klassendocenten slechts weinig gebruikt. Het hoogst scoort de videoband 'de veilige school' voor leiding of MR. De klassendocenten vinden dat het vooral personeelsleden, ouders en het schoolbestuur zijn die het initiatief nemen tot meer aandacht voor veiligheid.

Als aanleiding om meer aandacht te besteden aan veiligheid noemen ze: de overheidscampagne 'de veilige school', de pestcampagne van de ouderverenigingen, de media-aandacht voor veiligheid en het programma 'Leefstijl'. De klassendocenten vinden dat met name de politie, schoolbegeleidings-diensten, Halt-bureaus en GGenGD adequate ondersteuning verlenen op het gebied van veiligheid.

Zie de tabellen 10, 20, 22 en 23.

Leerlingen: zelfstandigheid en verantwoordelijkheid

Voor een veilig schoolklimaat is, zoals eerder al aangegeven, bij leerlingen een aantal sociale en emotionele vaardigheden onontbeerlijk. Volgens de klassendocenten worden deze vaardigheden vooral ontwikkeld door

training, begeleiding, cursussen, mentorlessen of via gesprekken. Met name het verhogen van de zelfstandigheid van hun leerlingen is voor de ondervraagde docenten een belangrijk aspect binnen hun lessen.

Buiten de les, zo denken de docenten, vergroten vooral buitenschoolse activiteiten het gevoel van verantwoordelijkheid bij de leerlingen.

Van de wekelijkse lestijd besteden leerlingen de meeste tijd aan klassikaal luisteren en meedoen met de docent (37%) en aan klassikaal werken aan grotendeels dezelfde taken (26%). 22% van de lestijd gaat op aan diverse subgroepvormen en 17% aan individueel werken.

Gevraagd naar leerlingenzorg en pedagogisch klimaat geven, evenals de schoolleidingen, de docenten aan dat het nog niet zo goed gesteld is met taalbeleid op maat en de integratie daarvan binnen de lessen. Ook het betrekken van allochtone ouders en het meten van de effectiviteit van hulp aan leerlingen met problemen kan verder worden verbeterd. De docenten zeggen ten slotte dat zij in ongeveer de helft van de gevallen verantwoordelijk zijn voor klassenregels en voor het nakomen hiervan door leerlingen.

Omgangsvormen en veiligheid in de klas

Orde en discipline vragen wekelijks gemiddeld 10% van de beschikbare lestijd. Veruit de meeste tijd besteden leerlingen dus aan onderwijsinhoudelijke aspecten: 62%. Organisatorische aspecten en sociale aspecten vragen elk om 12% van de lestijd, excursies en museumbezoek 4%. Ordeverstoringen, pesten en geweld komen voor bij 10 tot 14% van de leerlingen. De docenten geven aan dat er een aantal maatregelen is genomen om het gewelddadig gedrag van leerlingen te verminderen. De docenten zoeken vooral hun toevlucht in voorlichting, verscherping van de gedragsregels en belonen of strenger straffen.

Docenten denken dat het besef verhogen van gedeelde verantwoordelijkheid en solidariteit de veiligheid op school het meest ten goede zal komen. Ook van surveilleren verwachten de docenten op dit punt veel. Wat betreft activiteiten die de veiligheid binnen school zouden verbeteren, geloven docenten vooral in toezicht en controle en in het leerlingen naar hun zin maken.

tabel 12. Huidige onderwijssituatie en ervaringen op school

	%ja
- ik ga graag naar deze school	81%
- ik ben op deze school wel eens beloond voor goed gedrag	33%
- op deze school spijbel ik wel eens	23%
- ik krijg extra oefeningen omdat leren voor mij soms moeilijk is	12%
- ik krijg extra stof omdat leren voor mij soms te makkelijk is	8%
- ik verwacht op deze school mijn eindexamen te halen	92%
- ik zou op school meer kunnen presteren	65%
- ik stoer wel eens de orde bij leerkrachten	54%
- ik word wel eens gepest door andere leerlingen	14%
- andere leerlingen gebruiken wel eens geweld tegen mij op school	6%
- ik pest andere leerlingen wel eens op school	21%
- ik gebruik wel eens geweld tegen andere leerlingen op school	10%

tabel 13. Ervaringen met docenten

	gemiddeld	% docenten gemiddeld
- aantal docenten	12	
- aantal dat leerlingen serieus neemt	9	73%
- aantal dat helder les geeft	8	65%
- aantal waarbij ik interessante dingen leer	6	47%
- aantal dat streng is	5	43%
- aantal waarbij leerlingen orde verstoren	5	42%

Controle, toezicht en surveilleren zijn ook de begrippen die hoog scoren als de docenten wordt gevraagd naar verbetering van de veiligheid rond school.

Zie de tabellen 9, 11, 17, 18 en 19.

De resultaten van het onderzoek onder leerlingen

Aan het onderzoek nemen 9.948 leerlingen deel. Relatief wat meer meisjes dan jongens. De gemiddelde leeftijd van de leerlingen bedraagt 14,3 jaar. De overgrote meerderheid (93%) is in Nederland geboren, terwijl 91% aangeeft de Nederlandse nationaliteit te hebben. Een kleiner percentage voelt zich verbonden met Nederlanders: 88%. Ook zijn er groepen die zich verbonden voelen met Surinamers (2%), Turken (2%) en Marokkanen (2%). De vrienden van 90% van de leerlingen zijn Nederlanders. 41% geeft aan niet godsdienstig te zijn, van de groep die wel godsdienstig is zijn de rooms-katholieken in de meerderheid (18%).

Voor 86% bestaat de thuissituatie uit een twee-oudergezin, voor negen procent uit een éénoudergezin en voor twee procent is er sprake van co-ouderschap. Wat de ouders betreft is 84% geboren in Nederland, drie procent in Suriname en eveneens drie procent in Turkije en in Marokko. Thuis wordt in 89% van de gevallen Nederlands gesproken. Van de ouders heeft ongeveer een van de drie moeders geen werk. Bij de vaders heeft een van de veertien geen werk. Wat opleidingsniveau betreft zijn de categorieën lbo en mavo in de meerderheid. Leerlingen geven vaak aan dat ze het opleidingsniveau van hun ouders niet weten.

Zie de tabellen 1 en 2

Ervaringen in en om school

Een ruime meerderheid (81%) van de ondervraagde leerlingen gaat graag naar hun school. 90% van de leerlingen heeft het sinds het begin van het schooljaar wel eens echt naar de zin gehad op school en 38% is in die periode ook wel eens beloond voor goed gedrag. 92% verwacht op de betreffende school het eindexamen te halen. Relatief hoog (65%) is ook het aantal leerlingen

dat meldt op school beter te kunnen presteren. Aan ordeverstoringen zegt 54% zich wel eens schuldig te maken. Van de activiteiten buiten de lessen blijken de schoolfeesten (63%), de sportdagen (51%), de informatie over pakketkeuze (50%) en de excursies buiten school (50%) het drukst bezocht te worden.

Ook de kwaliteiten van hun docenten zijn door de leerlingen tegen het licht gehouden. Van de gemiddeld 12 docenten die leerlingen wekelijks zien passeren, neemt 73% de leerlingen serieus. Van die docenten geeft 65% helder les. Bij 47% zeggen de leerlingen interessante dingen te leren. In circa de helft van de gevallen blijken docenten en leerlingen gezamenlijk de klassenregels te bepalen en zorgen ze samen voor het opvolgen van die regels.

Tevens worden de leerlingen ondervraagd over aspecten die te maken hebben met positief met elkaar omgaan, of wel prosociaal gedrag. Daarbij blijkt dat leerlingen en docenten elkaar soms wel eens belachelijk maken, maar nooit echt pijn doen, en dat gepeste leerlingen regelmatig geholpen worden door leerlingen en leraren.

Zie de tabellen 12, 13, 21, 24, 25, 26 en 27.

De veiligheidsthermometer

In het kader van de campagne 'de veilige school' is onder andere een zogenoemde thermometer ontworpen. Door dit instrument kunnen leerlingen aangeven hoe ze de afgelopen maand hebben ervaren met betrekking tot een aantal items. In het kader van het onderzoek vullen de leerlingen de thermometer in. Meer dan zeventig procent van de leerlingen geeft aan dat ze zich in de afgelopen maand meestal of altijd veilig hebben gevoeld op hun school. Binnen de klas voelen leerlingen zich het veiligst, in de buurt van de school het onveiligst. Als leerlingen zich onveilig voelen, dan komt dat meestal door andere leerlingen. Bij leerlingen (3%) die zeggen zich altijd onveilig te voelen, wordt dat in gelijke mate veroorzaakt door leerlingen, leraren, andere personeelsleden van de school en leerlingen van andere scholen.

Een grote meerderheid van de jongeren, circa 82%, ondervond in de betreffende maand geen discriminatie, seksueel geweld of bedreiging met een wapen.

tabel 14. Gevoelens van veiligheid op of rond school

	nooit	bijna nooit	soms	vaak	meestal	altijd
<i>Ik voel me op school veilig genoeg om ...</i>						
- mezelf te zijn	3%	2%	6%	11%	30%	49%
- voor mijn geloof uit te komen	14%	3%	7%	8%	14%	54%
- mijn mening te geven	2%	2%	8%	14%	28%	47%
- te kiezen en te doen wat ik wil	2%	2%	8%	15%	28%	45%
- te gaan en te staan waar ik wil	3%	3%	8%	13%	26%	49%
<i>Ik voel me veilig ...</i>						
- in de klas	2%	1%	4%	7%	18%	70%
- op school	1%	1%	5%	9%	27%	56%
- in de overblijfruimte	3%	1%	5%	8%	21%	62%
- op het schoolplein	2%	2%	6%	11%	25%	54%
- in de buurt van school	3%	2%	8%	11%	27%	49%
<i>Ik voel me veilig omdat school ...</i>						
- goed op handhaven schoolregels let	7%	5%	19%	19%	29%	22%
- goed helpt als je hulp vraagt	6%	5%	18%	18%	27%	26%
- goed optreedt tegen pesten en geweld	7%	7%	19%	17%	24%	27%
- goed optreedt tegen discriminatie	8%	6%	16%	16%	23%	31%

Circa 64% gaf aan niet gepest te zijn of uitgesloten van de groep of betrokken te zijn geraakt bij lichamelijk geweld. Ongeveer 64% werd niet uitgescholden, bedreigd met woorden en kreeg niet te maken met stukgemaakte of gestolen spullen.

Het uiterlijk van iemand wordt vaak naar voren gebracht als aanleiding tot pesten. Ook het feit of iemand goed of niet goed is in iets, is een belangrijke aanleiding volgens de leerlingen. Het feit of iemand jongen of meisje is, blijkt nauwelijks van invloed.

De overgrote meerderheid van de leerlingen heeft geen rol gespeeld in het onveiliger maken van de school voor anderen. De leerlingen die zeggen dat wel gedaan te hebben, maken zich vooral schuldig aan uitschelden, pesten, uitsluiten en bedreigen met woorden.

Zie tabel 14.

Uitgelicht: andere metingen van anti- en pro sociaal gedrag

In navolging van de eerdere onderzoeken van dr. Ton Mooij, gaat het onderzoek in 2000 ook in op andere metingen van anti- en pro sociaal gedrag van leerlingen in en om de school. Uit de vergelijking met die voorgaande onderzoeken blijkt de situatie in de jaren negentig niet te zijn verslechterd. Pesten en gewelddadig gedrag zijn niet toegenomen en het percentage leerlingen dat aangeeft te beschikken over een attribuut dat als wapen kan worden gebruikt is afgenomen: van 25% in 1993 tot 21% nu.

Niet alleen het bezit van een 'wapen' blijkt afgenomen. In 1993 gaf nog 11% van de leerlingen aan wel eens met een wapen op school te zijn geweest in het betreffende schooljaar. In 2000 is dat percentage afgenomen tot acht. Vier procent geeft aan het wapen wel eens te hebben gebruikt. Wat roken, alcohol en drugs betreft, geeft 33% aan wel eens gerookt te hebben, zestig procent heeft wel eens gedronken, tien procent gebruikte soft-drugs en drie procent harddrugs.

28% van de leerlingen zegt in het afgelopen jaar te zijn geplaagd, twee procent zegt te zijn geschopt en geslagen en eveneens twee procent zegt op allerlei manieren te zijn getreiterd. Veertig procent van de leerlingen geeft aan zelf mee te doen aan het pesten of treiteren van

andere leerlingen. Ongeveer tien procent van hen doet dat regelmatig.

Treiteren blijft niet beperkt tot leerlingen. Ook de docenten moeten het ontgelden. Ruim de helft van de leerlingen, 54%, zegt dat in hun klas leerlingen de klas-senleraar treiteren. Soms is het een leerling die treitert (14%), meestal twee (33%), en af toe meerdere leerlingen (7%). Ongeveer eenderde van de leerlingen zegt ook zelf de docent te treiteren.

Een verstoorde les, strafwerk, onnodig lesverzuim en uitgescholden worden, daarmee krijgen leerlingen te maken die slachtoffer zijn van storend gedrag. De ouders maken zich vooral schuldig aan een les verstoren en leerlingen uitschelden.

De antwoorden op de onderzoeksvragen

De antwoorden op de vragen van de campagneleiding

Wat doen scholen aan de pijlers van 'de veilige school'-campagne en is dit veranderd de afgelopen jaren?

In de campagne stonden tussen 1995 en 2000 drie pijlers centraal: zorg voor sociale binding, ga planmatig en deskundig om met calamiteiten, en zorg voor veilige voorzieningen in het schoolgebouw. Schoolleiders leggen een iets ander accent onder een veilige school. Zij baseren die veilige school op goede binnen- en buitenschoolse afspraken en constructief leerlinggedrag, aandacht voor calamiteiten en Arbo-wetgeving, en heldere schoolregels en een klachtenregeling. De schoolleiders vinden dat de situatie op alle drie de aandachtsgebieden is verbeterd ten opzichte van 1993. De grootste stappen zijn gezet door het instellen van een klachtenregeling en een zorgplan volgens de Arbo-wet. De redenen voor deze verbeteringen zijn de invoering van Arbo-wetgeving, de regeling voor bedrijfshulpverlening, de eigen ervaringen van de school en de onderwijskundige vernieuwingen. De docenten zijn het eens met hun schoolleiders. Volgens hen heeft instelling van een klachtenregeling, een klachtencommissie en vertrouwenspersonen voor de nodige vooruitgang gezorgd. Ook het zorgplan volgens de eisen van de Arbo-wet werkt positief.

tabel 15. Instrumentengebruik van de veilige schoolcampagne volgens schoolleiders

Instrumenten	%wel
De thermometer	4,7
Diagnose-instrument voor schoolbeleid op maat	14,0
Wijzer naar scholing, materiaal en werkwijzen	2,4
Handreiking voor crisissituaties: calamiteitenwaaier	2,4
Toptien veiligheid	2,4
Productafpraak	0
Videoband 'De veilige school' voor leiding of MR	4,9
Onderwijstelefoon	9,8
Een leefbare school	11,9

Hoe registreren scholen incidenten en hoe meten ze het veiligheidsgevoel?

Op scholen worden incidenten weinig geregistreerd of gemeten. En als er al gemeten of geregistreerd wordt, gebeurt dat heel divers. Schoolleiders en docenten geven dan veelal aan dat registratie van incidenten via de conciërge of een conector verloopt. Via een centrale lijst is een ander veelvoorkomend antwoord.

Ook het veiligheidsgevoel op scholen wordt nauwelijks gemeten. Als het gemeten wordt, gebeurt het vaak via een enquête, een gesprek of via ouderinformatie.

Wie of wat gaf aanleiding om veiligheid nadrukkelijk(er) op de agenda van de school te plaatsen?

Verschillende organisaties droegen bij aan meer aandacht voor veiligheid. Schoolleiders noemen vooral de politie en het schoolbestuur. Docenten geven aan dat het personeel, het schoolbestuur en de ouders vaak de aanleiding zijn voor meer aandacht voor veiligheid. Gevraagd naar de omstandigheden of activiteiten die aanleiding waren om veiligheid te benadrukken, vermelden de schoolleiders de aandacht in de media, de overheidscampagne en de anti-pestcampagne van de ouderorganisaties. Docenten voegen daar het programma 'Leefstijl' aan toe.

Van welke instellingen ontvangt de school een adequaat ondersteuningsaanbod?

Als antwoord op deze vraag noemt de schoolleiding de politie en het Halt-bureau het vaakst. Gevraagd naar het gebruik van de instrumenten die in het kader van de campagne 'de veilige school' werden ontwikkeld, geeft men aan dat die slechts weinig gebruikt zijn. De klasdocenten sluiten zich bij die mening aan. Zij noemen, naast politie en Halt-bureau, ook de schoolbegeleidingsdienst en de GGenGD als instanties die adequate hulp bieden.

Met wie en hoe wordt gecommuniceerd over de veiligheidssituatie in school?

Communiceren over veiligheid gebeurt volgens de schoolleiders vooral met het schoolteam, de ouders, de leerlingen, de medezeggenschapsraad en de politie. Dat communiceren verloopt met name via mondeling overleg. Communicatiemiddelen die bij dat proces gebruikt worden zijn de schoolgids en, zo geven de schoolleiders als antwoord, communicatie met de ouderaad en medezeggenschapsraad.

Hoe heeft de school vorm en inhoud gegeven aan de wettelijk verplichte klachtenregeling en wat zijn de ervaringen daarmee?

Volgens de schoolleidingen hebben (vrijwel) alle scholen een klachtenregeling. De wettelijk vereiste klachtenregeling krijgt per school verschillend vorm. 47% van de scholen vermeldt hierbij een klachtencommissie; een uitwerking in de schoolgids wordt genoemd door 30%; daarnaast maakt 23% melding van een interne klachtencommissie of vertrouwenspersoon. Die commissie blijkt met name te bestaan uit bestuursleden, directieleden en personeelsleden.

Er wordt overigens nog niet vaak gebruik gemaakt van de klachtenregeling. Als het al gebeurt, gaat het om een of twee keer. Ouders maken het vaakst gebruik van de regeling, gevolgd door leerlingen.

Seksueel geweld door leerlingen komt (volgens de schoolleiding) bijna niet voor, seksueel geweld door docenten heeft volgens de schoolleiders drie keer plaatsgevonden. De slachtoffers waren steeds leerlingen, de daders werden stuk voor stuk geschorst.

Drie schooldirecties melden discriminatie/racisme als aangemelde klacht door leerlingen. Zij voelden zich gediscrimineerd door andere leerlingen. Vier directies geven aan dat binnen hun school discriminatie plaatsvond door docenten. In al die gevallen werd de vertrouwenspersoon ingeschakeld. Er zijn nog meer redenen waarom een beroep op de klachtenregeling werd gedaan: betalingsachterstanden, onrechtvaardige straffen, seksuele intimidatie en onenigheid over verwijzingen naar een ander type onderwijs.

tabel 16. Deelname aan regionaal beleid ter versterkte aanpak van veiligheidsproblemen

	%ja
preventieve voorlichting aan alle leerlingen op scholen	64.2
preventieve voorlichting aan risicojongeren buiten scholen	2.2
preventieve voorlichting aan ouders van risicojongeren	14.6
vergroting van openbare sportmogelijkheden voor de jeugd	19.1
vergroting van openbare speelruimten voor de jeugd	12.5
inzetten vaste begeleiders in openbare sport- of spelactiviteiten	10.4
consequent aangiftebeleid bij incidenten	81.1
op scholen grotere ondersteuning van risicoleerlingen	53.2
extra ondersteuning door jeugdzorginstellingen op scholen	46.8
specifieke samenwerking tussen scholen voortgezet onderwijs	55.1
extra buitenschoolse ondersteuning van risicojongeren	12.8
convenant voor samenwerking tussen politie en scholen	51.0
registreren / monitoren van veiligheidsaspecten	41.7
extra controle in school (bijv. metaaldetectoren, wapencontrole)	6.3
extra controle op school (bijv. schoolplein, fietsenrekken)	67.3
extra controle buiten school (rond school, op straat)	36.0
extra controle verder rond school (sportvelden, verkeersroutes)	8.5

Hoe wordt in de school gewerkt aan vergroting van de sociale en emotionele vaardigheden van de leerlingen en aan het leren van verantwoordelijkheid?

Via mentorlessen, lessen van vakdocenten en via een aparte training. Zo wordt volgens de schooldirecties gewerkt aan sociale en emotionele vaardigheden bij leerlingen. Volgens klassendocenten verwerven leerlingen sociale en emotionele vaardigheden door training, begeleiding, cursussen, en via mentorlessen en -gesprekken. Door meer zelfstandig te werken binnen de lessen leren leerlingen meer verantwoordelijkheid te dragen. Ook buitenschoolse activiteiten moeten het gevoel van verantwoordelijkheid bij leerlingen stimuleren.

Bijna alle scholen hebben ondertussen een leerlingenstatuut. Zo'n leerlingenstatuut, dat sinds 1 augustus 1993 verplicht is, bevat informatie over handhaving van de goede gang van zaken, een geschillenregeling, een privacy regeling, de toegankelijkheid van het statuut voor leerlingen, instemming van de MR bij wijziging van het statuut, en de geldigheidsduur. Bij de meeste scholen bevat het statuut ook het onderwerp kwaliteitszorg. Op één school na beschikken alle scholen over een medezeggenschapsraad; 81% van de scholen heeft een leerlingenraad.

De antwoorden op de vragen van het ministerie van OCenW

Hoe staat het nu met de aandacht voor veiligheid binnen scholen in vergelijking tot de situatie van voor de start van de campagne?

Veel kenmerken van de situatie in het jaar 2000 zijn hierboven al aan de orde geweest bij de beantwoording van de vragen van de campagneleiding.

Vergelijking tussen onderzoeksresultaten van 1991, 1993 en 2000 toont een aantal veranderingen in en om school. Ligt het gemiddeld aantal inwoners in de gemeente waarin de school gevestigd is in 1991 nog op 64.000, in 1993 is het ruim 116.000 en in 2000 125.000.

Deze schaalvergroting komt ook terug in het onderwijs. In 1991 en 1993 is de gemiddelde schoolgrootte ongeveer zeshonderd leerlingen; in 2000 is dat aantal toegenomen

tot gemiddeld 1600 leerlingen. Overigens benaderen de locatiecijfers, gemiddeld 730 leerlingen, de schoolomvang aan het begin van de negentiger jaren.

In vergelijking met 1993 lijkt er minder sprake van contacten met Onderwijsbegeleidingsdiensten, Landelijke Pedagogische Centra en met instellingen voor culturele minderheden. Meer contacten daarentegen zijn er met instanties voor jeugdhulpverlening. De frequentie van contacten met het RIAGG, een gezinspsycholoog of -therapeut, politie of een Halt-bureau is niet of nauwelijks veranderd.

Wat duidelijk is toegenomen, is het hebben van een leerlingenstatuut. In 1993 was dat bij 30% van de scholen het geval; in 2000 bij 93% van de scholen. Ook leerlingenraden komen steeds vaker voor. Nu 78%, in 1993 45%. Scholen hanteren in 2000 ook vaker omgangsregels in het schoolreglement; 89% nu tegen 56% in 1993. Leerlingen nemen in 2000 vaker deel aan uitwisselingsprogramma's; 26% toen, 52% nu. Gedragsproblemen worden nu vaker in een leerlingenboekje genoteerd dan vroeger, 48% tegen 29% eerder. Bovendien beschikken meer scholen over een criminaliteitspreventieplan (19% in plaats van 7%) en zijn straffen vaker opgenomen in het schoolreglement (79% tegen 73% in 1993).

Er blijken echter ook wat percentages afgenomen te zijn. Bijvoorbeeld de faciliteiten voor culturele minderheden (van 71% naar 61%), de in het schoolreglement beschreven beloningen voor gewenst gedrag (van 10% naar 2%) en de betrokkenheid van ouders (van 94% naar 88%).

tabel 17. Omgang van de leerlingen met de leerstof en met elkaar

Percentage leerlingen dat volgens inschatting van de docenten:	%ja
(...) op school méér zou kunnen presteren	35
(...) tijdens de lessen de orde stoort bij leerkrachten	14
(...) wel eens slachtoffer is van pesten of geweld van andere leerlingen	10
(...) andere leerlingen wel eens pest of geweld tegen hen gebruikt	11

tabel 18. Welke soort activiteit zou het meest kunnen bijdragen aan de veiligheid rond uw school?

	%
Controle/toezicht/surveilleren	40.6
Onderlinge gesprekken en zorg	20.3
Voorlichting	12.5
Afspraken met buitenschools netwerk (o.m. politie)	9.4
Bewustwording van onveiligheid	7.8
Overig	9.4
Totaal	100.0

Hoe staat het met de veiligheid binnen scholen en hoe heeft het zich ontwikkeld tussen 1993 en 1999?

Aanvullend op de eerdere informatie wordt geconstateerd dat er ook binnen de klas een en ander blijkt te zijn veranderd.

Docenten besteden bijvoorbeeld meer tijd aan organisatorische, sociale en disciplinaire aspecten binnen de lessen. In vergelijking met 1991 en 1993 vinden docenten in 2000 dat leerlingen minder klassikaal meedoen (van 47% naar 37%). Leerlingen werken vaker klassikaal (van 24% naar 26%) en in subgroepen (8% naar 13%) aan dezelfde opdrachten. Daarnaast werken ze ook vaker in subgroepen (van 6% naar 9%) en individueel (van 15% naar 17%) aan verschillende opdrachten. Deze bevindingen tonen een trend naar minder klassikaal werken met en luisteren naar de docent aan.

Docenten geven in vergelijking met de voorgaande onderzoeken ook aan dat leerlingen minder de orde verstoren (van 18% naar 14%), net zo vaak slachtoffer zijn van pesten of geweld (9,5%) en iets vaker dader zijn van pesten of geweld (van 9% naar 11%).

Ook wat betreft maatregelen tegen geweld van leerlingen is een aantal verschuivingen te onderkennen. Zo zijn er scherpere gedragsregels en wordt er meer gesurveilleerd (van 37% naar 47%). Goed gedrag wordt bovendien vaker beloond en foutief gedrag vaker bestraft (van 33% naar 47%), en als er gestraft wordt zijn de straffen strenger (van 22% naar 39%). Preventief is er meer aandacht voor voorlichting (van 40% naar 70%) en voor training in sociale vaardigheden (van 14% naar 36%).

Mogelijke verschillen in pesten en geweld van leerlingen zijn onderzocht in samenhang met klas- en schoolkenmerken. Tussen 1991 en 2000 is het pestgedrag van leerlingen in het voortgezet onderwijs niet toe- of afgenomen. Er zijn geen noemenswaardige verschillen gevonden in het pestgedrag van leerlingen ten aanzien van leerkrachten en andere leerlingen, en het zelf gepest worden blijkt over deze jaren niet te verschillen. Ook het gewelddadig gedrag van leerlingen blijkt gelijk gebleven in de loop van de jaren. Dat blijkt uit vergelijking van de gegevens uit de onderzoeken van 1993 en 2000. Tussen de twee onderzoeksjaren zijn geen verschillen te ontdekken in de variabelen die problematisch

gedrag aangeven, zoals spijbelen, geschorst zijn, roken, gebruik van soft drugs en hard drugs, en dader zijn van fysiek planmatig geweld of slachtoffer zijn van (im)materieel geweld.

Hoe staat het met het gebruik van de specifieke strategieën en instrumenten uit de campagne in samenhang met de schoolontwikkeling en het beleid voor en na de campagne? En wat zijn de effecten van het gebruik van de strategieën en instrumenten?

De campagne heeft mede bijgedragen aan het op de agenda zetten van het onderwerp veiligheid. In en om de school is een aantal randvoorwaarden gecreëerd, dat het mogelijk maakt om effectiever in te spelen op situaties die de veiligheid op school kunnen bedreigen. Voorbeelden zijn: vertrouwenspersonen, klachtenregelingen, klachtencommissies, leerlingstatuten en (intensieve) samenwerking met externe professionals in het kader van bijv. de jeugdzorg, politie en justitie. De campagne is een van de elementen die het onderwerp veiligheid tot aan de deur van de klas hebben gebracht. In de scholen en klassen echter zijn de instrumenten en strategieën van de veilige school slechts in beperkte mate terechtgekomen. Invloeden op het sociale gedrag van leerlingen zijn (nog) niet geconstateerd.

De antwoorden op de vragen van de Tweede Kamer

Hoe is de relatie tussen lokaal beleid en schoolbeleid geregeld?

In de regio's zijn de beoogde ontwikkelingen in het lokaal beleid en schoolbeleid duidelijk waarneembaar. Ten eerste toont het onderzoek dat er binnen scholen en locaties extra aandacht is (gekomen) voor het regionale of gemeentelijke veiligheidsbeleid. Deelname aan een zorgplan (63%) wordt daarbij door de locatieleidingen het vaakst genoemd, daarna volgen deelname aan een criminaliteitspreventieplan (46%) en een raamplan voor samenwerking (43%). Deelname aan

tabel 19. Aanwezigheid van leerlingen zorg en pedagogisch klimaat volgens docenten. De scores variëren van 0 (niet aanwezig) tot en met 8 (steeds aanwezig/functionerend)

Kenmerken	gemid.
De school heeft een adequaat systeem om de vorderingen van leerlingen te volgen.	6.7
De school heeft een adequaat systeem voor signalering en diagnose van leerlingen met problemen.	6.1
De school beschikt over een adequate hulpstructuur om leerlingen met problemen op te vangen en te begeleiden.	6.2
De effectiviteit van de hulp wordt structureel nagegaan.	5.1
De school heeft een beleid om verzuim te voorkomen.	6.5
De school maakt gebruik van relevante informatie over de leerlingen, waaronder de informatie van de basisschool.	7.1
Bij het signaleren en de aanpak van leer- en ontwikkelingsproblemen werken leraren en begeleiders systematisch en doelgericht samen.	5.7
Zo nodig wordt externe hulp ingeschakeld als de eigen mogelijkheden ontoereikend zijn.	6.5
Alle leerlingen krijgen voldoende training in studievaardigheden	5.9
De leerlingen krijgen voldoende studiebegeleiding.	5.9
De school voert een bewust taalbeleid op maat en integreert dat in alle lessen.	4.4
In de school gaan de leerlingen, leraren en overig personeel positief met elkaar om.	6.6
De leerlingen voelen zich verbonden met de school.	6.1
De algemene ruimtes van de school bieden een leerlingvriendelijke aanblik.	5.3
De school organiseert activiteiten om de algemene betrokkenheid van leerlingen en ouders/verzorgers bij de school te vergroten.	5.8
De school waakt over de veiligheid van de leerlingen en hun bezittingen.	6.0
Het personeel hanteert de afgesproken gedragsregels consequent.	5.6
Ouders/verzorgers worden door de school actief en regelmatig betrokken bij de schoolloopbaan van hun kind (vorderingen, inzet, gedrag, perspectieven).	6.5
Ouders/verzorgers die weinig bekend zijn met het onderwijssysteem (allochtone ouders/verzorgers, ouders/verzorgers in achterstandssituaties) worden actief benaderd om hen daaromtrent te informeren.	5.0
De leraren tonen in gedrag en taalgebruik respect voor de leerlingen.	6.2
De leraren bevorderen het onderling respect tussen de leerlingen.	6.2
De leraren geven blijk van positieve verwachtingen van de leerlingen.	6.1
De leraren bevorderen een goede werkhouding van de leerlingen.	6.2
De leraren behandelen alle leerlingen gelijkwaardig.	6.3
De leraren creëren in de onderwijsleersituatie ordelijke werkomstandigheden.	6.3

regionaal beleid uit zich ook in de aanwijzing of aanstelling van contactpersonen op de eigen school (80%) en bij de politie (74%). Andere samenwerkingspartners zijn de GGenGD, de gemeente en het Halt-bureau. Deelname aan lokaal beleid inzake een versterkte aanpak van veiligheidsproblemen komt vooral naar voren in: een consequent aangiftebeleid bij incidenten (81%), extra controle op school (67%: bijvoorbeeld op het schoolplein en bij de fietsenstalling), en preventieve voorlichting aan alle leerlingen op de scholen (64%). In het algemeen vormt de landelijke ARBO-wetgeving hierbij de aanleiding.

Welke maatregelen werken?

In een eerder, meerjarig onderzoek heeft dr. Mooij in vier scholen voor voortgezet onderwijs met docenten en schoolleidingen praktijkveranderingen ontwikkeld en onderzocht op leerlingeffecten. Drie scholen dienden als controleschool. De resultaten hiervan werden ondersteund in het onderzoek in 2000.

Ten eerste blijkt dat vergroting van de verantwoordelijkheid van leerlingen wat betreft de formulering van prosociale gedrags- en klassenregels, en onderlinge positieve gedragscontrole, leidt tot prosociaal leerlinggedrag binnen de school.

Het blijkt belangrijk hiermee te beginnen in de eerste schoolweek van klas 1: dan kunnen leerlingen en leerkrachten nog positief geformuleerde regels ontwerpen, en positieve acties en regels voor gezamenlijke controle afspreken.

Het pedagogisch en tactisch omgaan met prosociale werkwijzen en regels vraagt extra professionalisering van de docenten. Daarnaast zijn didactische en organisatorische aanpassingen nodig ter versterking van positieve gedragseffecten bij leerlingen, maar ook bij docenten.

Ook blijkt een relatieve afname van crimineel leerlinggedrag buiten school.

Een volgende onderzoeksbevinding is dat, als de sociale controle gezamenlijk en positief is, dit voor de meeste leerlingen en docenten positief uitpakt; daarnaast zijn er echter van het begin af aan 'risico'-leerlingen die extra aandacht of andere specialistische ondersteuning

nodig hebben, en die preventief ook zouden moeten krijgen.

Een passend computerprogramma ter ondersteuning van scholen, docenten, leerlingen en ouders in het voortgezet en primair onderwijs is beschikbaar (de 'PestTest[®]', verkrijgbaar bij de landelijke ouderorganisaties).

Samengevat: naarmate bij docenten en leerlingen de gezamenlijke ontwikkeling van en positieve gezamenlijke controle op gedragsregels toeneemt, wordt het onderlinge gedrag in prosociale richting gestimuleerd.

Er moet echter nog veel werk verzet worden voor de verschillende categorieën risicoleerlingen. Want de schooldirecties zijn over het algemeen wel positief over het functioneren van de leerlingenzorg en het pedagogisch klimaat in de eigen school. Maar als relatief het slechtst, of hoogstens in de helft van de gevallen aanwezig of functionerend, worden beoordeeld: het voeren van een bewust taalbeleid op maat en integratie hiervan in de lessen, het bij de school betrekken van allochtone ouders, en het structureel nagaan van de effectiviteit van de hulp voor leerlingen met problemen. Eenzelfde beeld bestaat bij de docenten en komt ook naar voren in de aandacht voor risicoleerlingen in de regio en het lokale veiligheidsbeleid.

Wat zijn goede voorbeelden?

In het huidige onderzoek blijkt dat er in de regio's en op school- en locatieniveau al veel ontwikkelingen in relatie tot het veilige schoolbeleid in gang zijn gezet.

Daarnaast zijn er in de jaren negentig in het voortgezet onderwijs met name onderwijskundige veranderingen in lesactiviteiten aan de orde geweest. De beoogde veranderingen in het sociale gedrag van leerlingen zijn (tot nu toe) echter niet of nauwelijks waarneembaar.

Het eerste doel van de landelijke campagne voor de veilige school, het bespreekbaar maken van 'veiligheid' en 'geweld' op en rond scholen, is gerealiseerd en heeft blijkbaar gewerkt voor zover een campagne vanuit landelijk niveau kan werken: tot in de scholen.

Het tweede doel van de campagne, de scholen ondersteunen bij het werken aan veiligheid voor -in het

tabel 20. Pijlers van het veilige schoolbeleid. Gemiddelde inschattingen volgens docenten. De scores variëren van 0 (niet aanwezig) tot en met 8 (steeds aanwezig/functionerend)

Pijler en activiteit	m 1993	m 1999
1. Zorg voor sociale binding: leren omgaan met elkaar		
Actieve rol leerlingen binnen en buiten de lessen	3.6	4.7
Trainen en onderhouden van sociale vaardigheden	3.3	4.8
Goede begeleiding van leerlingen binnen en buiten de lessen	5.1	6.1
Heldere, door allen gedragen schoolregels	5.2	5.5
2. Planmatig en deskundig omgaan met calamiteiten		
Zorgen voor goede calamiteitenplannen	3.0	4.7
Trainen van personeel om bij calamiteiten op te treden	1.8	3.2
Instellen klachtenregeling, -cie en vertrouwenspersoon, o.a. wegens seksueel geweld	3.1	6.4
3. Zorg voor veilige voorzieningen in gebouw / omgeving, veilig gebruik		
Zorgplan volgens eisen van de ARBO-wet	2.7	5.5
Goede afspraken over gebruik gebouw en omgeving	5.0	5.7
Goede afspraken met het netwerk rond de school (politie, GG&GD, RIAGG, jeugdhulpverlening)	4.3	5.9

tabel 21. Deelname door leerlingen aan door school georganiseerde activiteiten sinds de zomervakantie

	%ja
- klassenfeesten	29%
- schoolfeesten	63%
- toneelavonden	26%
- leerlingexposities	20%
- sportdagen	51%
- informatie over pakketkeuze	50%
- excursies buiten school	50%

bijzonder- de leerlingen en docenten, lijkt qua effecten bij leerlingen (nog) niet gerealiseerd.

Hierbij dient direct te worden opgemerkt, dat via het huidige onderzoek, wegens het ontbreken van een controle-situatie, niet kan worden nagegaan wat de situatie zonder deze beleidsinspanning zou zijn geweest. Met andere woorden: de campagne 'de veilige school' kan eraan hebben bijgedragen, dat het sociale gedrag van leerlingen wat betreft pesten en geweld niet is verslechterd in vergelijking met het begin van de jaren negentig.

Er is daarom aanleiding tot een laatste conclusie. Het is tijd voor een volgende beleidsmaatregel, namelijk ondersteuning van de opbouw van specifieke expertise op de werkvloer van elke groep of klas leerlingen. Dit vooral met het oog op de gewenste reductie en preventie van persistente vormen van antisociaal of anderszins problematisch leerlinggedrag. Scholen of locaties voor voortgezet onderwijs zouden intern en extern hun professionele expertise en positieve resultaten in de bevordering van pro sociaal leerlinggedrag moeten kunnen ontwikkelen en empirisch aantonen. Dit is noodzakelijk vanaf het begin in zowel het voortgezet onderwijs als het primair onderwijs.

De manier waarop deze beleidsmaatregel in goede voorbeelden zou kunnen worden uitgewerkt, komt aan de orde in de volgende paragraaf.

Aanbevelingen aan scholen en beleidsmakers

Een structurele, geïntegreerde aanpak kan antisociaal gedrag voorkomen en pro sociaal gedrag bevorderen. Essentieel daarbij is dat alle betrokkenen, met name docenten en leerlingen, samen de noodzakelijke sociale gedragsafspraken maken, gezamenlijk controleren, en gezamenlijk bijstellen. Dit proces kan uitstekend ondersteund worden door onder meer differentiërende leerinhouden, specifieke sociale didactische werkvormen en motiverende beoordelings-systemen. Essentieel is hierbij het professionaliseringsproces van docenten en het daaraan gekoppelde leer- en veranderingsproces in en rond de scholen. Dit proces vraagt empirische ondersteuning binnen scholen.

Immers, per school of locatie kunnen de processen anders zijn door verschillen in leerlingen, docenten, schoolleiders, schoolkenmerken en regionale netwerken. Toch dient de koers helder en pro sociaal te zijn, en dus deels identiek. Dit vergemakkelijkt ook de communicatie binnen en tussen scholen, en tussen scholen en bijv. de buitenschoolse jeugdzorg.

In de volgende opsomming van aanbevelingen komen allereerst aanbevelingen gericht op scholen en locaties aan bod. Vanaf aanbeveling zeven wordt ook de landelijke overheid aangesproken. In die laatste aanbevelingen gaat het namelijk om structurele condities die het school-niveau overstijgen. De tien aanbevelingen zijn mede gebaseerd op ontwikkelprojecten in scholen.

1. Maak onderscheid tussen 'actueel' antisociaal gedrag en passende maatregelen, 'mogelijk' antisociaal gedrag en preventieve maatregelen, en maatregelen ter bevordering van pro sociaal gedrag.

De huidige maatregelen tegen of aanpakken van anti sociaal gedrag in en rond scholen zijn veelal gericht op bestrijding van actueel antisociaal gedrag (bijvoorbeeld pesten, geweld en vandalisme). Deze veiligheidsmaatregelen moeten helder georganiseerd zijn en regelmatig worden geëvalueerd.

Vanuit preventief oogpunt is het echter belangrijk personen of situaties te onderkennen waarbij sprake is, of kan zijn, van potentieel antisociaal gedrag. Het onder-vangen van het antisociaal worden en het tegelijkertijd stimuleren en belonen van gewenst pro sociaal gedrag, vraagt veelal een geheel andere strategie dan de aanpak van uitsluitend actueel antisociaal gedrag.

Het gaat hier om het pedagogisch onderscheid tussen 'straffen' en variaties van 'belonen'. Belonen geeft positieve richting aan het gedrag en houdt de onderlinge positieve sociale binding in stand; maar duidelijke straf is soms ook nodig (afhankelijk van persoon en situatie).

2. Concentreer de aandacht, preventief, op de bevordering van pro sociaal gedrag.

Voor leerlingen, docenten, ouders en overige betrokkenen bij het lokaal jeugd- en schoolbeleid is het vaak

tabel 22. Organisaties die aanleiding waren tot nadruk op veiligheid volgens docenten

Instelling / organisatie	%ja
Initiatief van gemeente	24.2
Initiatief van politie	45.2
Initiatief van Halt-bureau	37.9
Initiatief van GG en GD	37.7
Initiatief van schoolbestuur	56.7
Initiatief / verzoek van ouders	54.1
Initiatief / verzoek van personeel	69.0
Initiatief / verzoek van leerlingen	33.6

tabel 23. Omstandigheden/activiteiten die aanleiding waren tot nadruk op veiligheid

Omstandigheid / activiteit	%ja
Pestcampagne landelijke ouderorganisaties	60.3
Overheidscampagne 'De veilige school'	66.3
Media-aandacht voor veiligheid	54.3
Gewelddadige incidenten op school	32.4
Gewelddadige incidenten rond school	35.8
Campagne tegen geweld op straat	26.4
Dood van een leerling	5.5
Programma Leefstijl	44.2
NS Luisteris	4.2

effectiever om te formuleren hoe men wel met elkaar wil omgaan, dan hoe men niet met elkaar wil omgaan. Ook vanuit een preventieve invalshoek is vroegtijdig, positief formuleren van gedragsregels en gezamenlijke controle hierop motiverender dan reageren op negatieve ontwikkelingen.

In samenhang met het (school)locatiebeleid kunnen docenten, leerlingen, schoolleiding, ouders en professionals in regionale of lokale netwerken en buurten samenwerken aan de explicitering van de onderlinge communicatie, de waarden en (gedrags)normen, de (klassen)regels en (buiten)schoolse gedragsregels, en de vergroting van de gezamenlijke verantwoordelijkheid en gezamenlijke pedagogische controle in dit verband. Bevordering van prosociaal gedrag zou een vast onderdeel moeten zijn van de systematiek rond kwaliteitszorg in en om elke school.

3. Creëer meetbare school- en omgevingscondities die prosociaal gedrag van leerlingen aantoonbaar (kunnen) bevorderen.

De kwaliteiten van sociale processen bij leerlingen komen tot uiting in varianten van antisociaal of prosociaal gedrag. De mate waarin dit gedrag zich openbaart, is onder meer afhankelijk van kenmerken van de betreffende leerling, de medeleerlingen, de klas, de docent(en), de locatie of school, de schoolomgeving, en de (preventieve) kwaliteitszorg in de regio.

Een preventieve, sociaal constructieve invulling van school- en andere omgevingskenmerken kan voorwaarden scheppen voor empirisch meetbare bevordering van prosociaal leerlinggedrag. Een voorwaarde is wel dat de sociaal-pedagogische of organisatorische veranderingen voldoende krachtig zijn om effect te kunnen hebben op de leerlingen.

4. Realiseer transparante, pedagogisch-didactische kernstructuren ter ondersteuning van alle leerlingen.

Hierbij gaat het om ordeningen van begrippen en vaardigheden of activiteiten in onderwijsinhoudelijke kernstructuren. Deze ordeningen weerspiegelen de essentie van het curriculumaanbod in verschillende soorten flexibele leerstoflijnen, van het (school)begin tot en met het (eind)-

examen. Dit inclusief de meetbare evaluatie hiervan via diagnostische instrumenten. Hier kunnen ook delen van traditionele leerlingvolgsystemen 'verticaal' worden ingezet, ter controle op de uitbouw van leerlingcompetenties. In zo'n kernstructuur is dan sprake van registratie en planning vanuit een oogpunt van 'leerlingvorderingen' en kwaliteitszorg, en niet meer van een leerling'volg'systeem. Via aparte concretisering van de kernstructuur voor docenten, leerlingen en ouders wordt de dagelijkse pedagogisch-didactische gang van zaken voor docenten, leerlingen, ouders en overige (ondersteunende) professionals inzichtelijk en hanteerbaar. Wat betreft de onderbouw van het primair onderwijs is een ondersteunend computerprogramma voor scholen beschikbaar, terwijl in ICT-ontwikkelprojecten met scholen in de praktijk wordt gewerkt aan software voor de bovenbouw van het primair onderwijs en voor het voortgezet onderwijs.

5. 'Alledaagse' ontwikkelings- en leerprocessen in en rond scholen dienen iedere leerling te ondersteunen; institutionele leer- en veranderingsprocessen dienen waar nodig te worden gerealiseerd.

De stimulering van elke leerling in een school richt zich op allerlei kenmerken. Bijvoorbeeld: sociaal gedrag, cultuur, taal, rekenen, motoriek, emotie en cognitie. Vanuit een pedagogische en ook didactisch-onderwijskundige invalshoek dient elke leerling in school daadwerkelijk positief te kunnen worden gestimuleerd. Wordt een leerling toegelaten, dan moet de school voor de leerling 'veilig' zijn. Dus ook de leer- en beoordelingsprocessen behoren zo te zijn ingericht dat zij iedere leerling ondersteunen en motiveren.

In de meeste scholen vraagt dit veranderingen in de bestaande beoordelings- en toetsingspraktijken. Een leerling dient veelal te worden beoordeeld op grond van de eigen individuele vorderingen gezien zijn of haar mogelijkheden en de getoonde inzet, of ook de samenwerking met andere leerlingen. De vorderingen dienen te worden verhelderd tegen de achtergrond van de pedagogisch-didactische kernstructuur van de locatie of school, dus het mogelijke leerperspectief en het gehele leertraject van de leerling. De stand van zaken of de leervorderingen dienen ook te kunnen worden vergeleken met een normering vanuit bijv. de overige leerling-

tabel 24. Maken en opvolgen van klassenregels volgens leerlingen

	%ja
alleen docenten maken de klassenregels	52%
docenten en leerlingen maken samen de klassenregels	48%
alleen docenten zorgen voor het opvolgen van klassenregels	58%
docenten en leerlingen zorgen samen voor het opvolgen van klassenregels	45%

tabel 25. Werken met klassenregels volgens leerlingen

	nooit/ 1 maal per mnd	±1 maal per wk	enkele lessen per wk	(bijna) elke les
<i>In deze klas ...</i>				
- werken lIn volgens de klassenregels	16%	13%	38%	33%
- doen de lIn vooral wat zij zelf willen	15%	21%	42%	22%
- bepalen lIn echt mee wat de klassenregels zijn	49%	24%	20%	8%
- houden doc rekening met de verschillen in leren	29%	21%	26%	24%
- wordt het lesgeven gestoord door lIn	14%	22%	41%	23%
- wordt goed lesgegeven door docenten	15%	30%	41%	14%

prestaties in de eigen klas, eigen jaarlaag, of vanuit een landelijke toets. Deze verschillende gezichtspunten dienen in een eenduidige beoordelingssystematiek te worden uitgewerkt en gehanteerd, mede ter verheldering van de communicatie tussen docenten en die met de leerlingen en ouders.

Bij een risicorijke leerling is daarom vaak eerst een 'institutioneel leerproces' nodig bij leerkracht(en), leerling(en), schoolleiding, ouders en bijvoorbeeld de jeugdzorg gezamenlijk. Dit leerproces dient te zijn gericht op de aantoonbare bevordering van (risicorijke) ontwikkelings- en leergebieden bij een leerling, vanaf het moment dat deze de school bezoekt.

Dit institutioneel leerproces dient te zijn ingepast in de dagelijkse lespraktijken inclusief de passende beoordelingssystematieken, en te worden verankerd en uitgebreid bij elke nieuwe lichter leerlingen die een locatie of school binnenkomt. Omgekeerd kunnen nieuwe leerlingen, of nieuwe probleemaspecten bij leerlingen, aanleiding vormen tot een nieuw institutioneel leerproces.

Onderling kunnen locaties of scholen afspraken maken over welke leerling(kenmerk)en zij zelf ondersteunen en welke leerling(kenmerk)en in andere locaties of scholen worden ondersteund (lokale specialisatie).

6. Evalueer beginkenmerken van elke leerling en realiseer zo nodig directe preventie.

Diagnostiek en analyse van effecten van therapie bij risicoleerlingen laten zien, dat er soms in relatief grote mate sprake kan zijn van een aangeboren (sociale) problematiek. Dit gegeven vraagt voor risicoleerlingen een intensere preventie of aanpak dan veelal gebruikelijk is in de praktijk. Met name bij risicoleerlingen dient specifieke praktijkontwikkeling in school en samenwerking met buitenschoolse specialisten, direct na intrede in de school plaats te vinden. Hierbij kan ook een institutioneel leerproces (zie bij aanbeveling 5) worden ontworpen in relatie tot de verdere uitbouw van de pedagogisch-didactische kernstructuur. Wat betreft het primair onderwijs is een gecontroleerd screeningsinstrument beschikbaar waarmee ouders en leerkrachten een vierjarig kind bij intrede kunnen scoren en onderling (preventief) vergelijken.

7. Ondersteun elk kind zoveel mogelijk in de eigen groep of klas, en gebruik hierbij ook ICT.

Essentieel is de betrouwbare, valide vaststelling of door een kind of leerling de beoogde vorderingen worden gemaakt. Steun van medeleerlingen, docenten, ouders en interne of externe professionals dient vanaf het schoolbegin van de leerling te worden verstrekt.

Deze onderwijsontwikkelingen kunnen slechts worden gerealiseerd indien zij voldoende worden ondersteund via speciaal ontworpen Informatie en Communicatie Technologie (ICT).

8. Realiseer integratie met de jeugdzorg en overige relevante disciplines, ook via de instelling van een interdepartementale werkgroep.

Uitwerking van de hiervoor genoemde pedagogisch-didactische kernstructuur in de onderwijspraktijk blijkt ook diagnostische transparantie te vereisen. Met name wat betreft de inschatting van effecten van bijvoorbeeld handelingsplannen voor ambulante begeleiding of de jeugdzorg. Ook de betrokkenheid van bijvoorbeeld politie en justitie kan dan beter worden verantwoord.

Vanuit een leerling gezien, maar ook vanuit bijvoorbeeld de oplossing van knelpunten in het jeugdbeleid, is het essentieel de pedagogisch-didactische kernstructuur in het onderwijs eenduidig te relateren aan de ondersteuning via de jeugdzorg. De specialistische ondersteuning in een school kan dan per leerling soms met jaren worden vervroegd, veel effectiever zijn dan tot nu toe gebruikelijk, en qua effecten ook worden geëvalueerd.

Een en ander is te realiseren via een aanpak die aansluit op de voorstellen van de Gezondheidsraad. Ook de (nieuwe) wet op de Jeugdzorg zal hiertoe een kader kunnen bieden, of hieraan kunnen bijdragen.

9. Ondersteun 'goede voorbeelden' in elke onderwijssector: deze zijn ook een 'leerschool' voor overige scholen.

In het voortgezet onderwijs kan het bovengeschetste ontwikkelproces lokaal worden uitgewerkt en geïntegreerd in 'goede voorbeelden'. Bijvoorbeeld in samenhang met de verdere ontwikkeling van de basisvorming en

tabel 26. Positief (prosociaal) met elkaar omgaan volgens leerlingen

	nooit	keer	enkele per mnd	1 keer per wk	1 keer *p wk	enkele dagelijks
Hoe vaak is, sinds de zomervakantie, in de klas:						
besproken hoe je positief met elkaar omgaat	33%	39%	12%	8%	5%	3%
geoefend hoe je positief met elkaar omgaat	64%	20%	7%	5%	3%	2%
Hoe vaak hebben de leerlingen in de klas:						
beloofd positief met elkaar om te gaan	44%	32%	9%	6%	5%	6%
beloofd iemand te helpen die wordt gepest	50%	29%	8%	5%	4%	5%
Hoe vaak:						
heb je iemand geholpen die op school werd gepest	43%	41%	7%	4%	3%	3%
hielpen de lln iemand die op school werd gepest	41%	42%	8%	4%	3%	3%
hielp de klassenleraar iemand die werd gepest	30%	33%	12%	8%	6%	11%
hielp andere doc. iem. die op school werd gepest	36%	32%	11%	7%	5%	9%
heb je iem. geholpen die buiten school werd gepest	53%	29%	7%	4%	3%	3%
hielpen de lln iem. die buiten school werd gepest	58%	28%	6%	4%	2%	3%

tabel 27. Thuis (pro)sociaal met elkaar omgaan volgens leerlingen

	nooit	enkele keer	1 keer per mnd	1 keer per wk	enkele *p wk	dagelijks
Hoe vaak is / heb je bij jou thuis:						
besproken hoe je positief met elkaar omgaat	35%	32%	12%	7%	6%	9%
geoefend hoe je positief met elkaar omgaat	61%	18%	7%	5%	4%	6%
iemand geholpen die werd gepest	61%	20%	6%	4%	3%	6%
hielpen anderen iemand die werd gepest	57%	23%	6%	4%	4%	6%

het studiehuis. Een vergelijkbare aanpak lijkt ook gewenst voor het beroepsonderwijs. Empirisch longitudinaal onderzoek dient hierin te worden geïntegreerd ('monitoring').

Uitbouw van dergelijk preventief onderwijs inclusief monitoring in 'goede voorbeelden', is ook uiterst belangrijk vanaf het begin van het primair onderwijs. Voor de leeftijd van 0 - 4 zijn veel programma's beschikbaar voor peuterspeelzalen en kinderdagverblijven. Maar slechts weinig van deze activiteiten of programma's zijn empirisch geëvalueerd. Daarom is monitoring ook hier aangewezen.

10. Empirisch longitudinaal onderzoek dient de aangeduide praktijkontwikkelingen continue te evalueren en te steunen bij de verdere optimalisering voor - in het bijzonder - de risicoleerlingen.

Via de bovenvermelde pedagogisch-didactische kernstructuur kunnen praktijkontwikkelingen en ontwikkelings- en leerprocessen in kaart worden gebracht en met behulp van onderzoek regelmatig op leerlingeffecten worden geëvalueerd. Schoolbesturen, schoolleidingen, docenten en inspectie dienen mede toe te zien op de realisatie van de beoogde kwaliteitsverbeteringen. Van extra lespakketten, cursussen, instrumenten en dergelijke zou vóór gebruik in het bekostigde onderwijs moeten zijn aangetoond, dat zij een specifiek, eigen leerling-effect hebben.

Het onderzoeksteam

Het onderzoek 'Veilige scholen en (pro)sociaal gedrag' werd in zijn geheel uitgevoerd door het ITS. Daarbij was de projectleiding in handen van dr. Ton Mooij. Hij verzorgde tevens het voornaamste deel van de uitvoering van het onderzoek. Dr. E. Smeets van het Nijmeegse instituut leverde een bijdrage aan de begeleiding van het onderzoek. Bij de controle en analyse van de data zorgden drs. H. Vierke en dr. E. Smeets voor assistentie. Ten slotte droegen ook de ITS-afdelingen tekstverwerking en reprografie bij aan de uitvoering van het onderzoek.

De begeleidingscommissie

Het onderzoek van dr. Mooij werd begeleid door een speciale commissie onder voorzitterschap van emeritus hoogleraar prof. dr. J. D. van der Ploeg. Deze begeleidingscommissie controleerde de onderzoeksopzet en de gegevensverwerking en toetste de aanbevelingen van de onderzoeker.

De begeleidingscommissie bestond uit:

Prof.dr. J.D. van der Ploeg (emeritus hoogleraar),
voorzitter

Ir. C. van den Berg (NIBUD)

Drs. L. Bisschops

Dr. A. Dieleman (Open Universiteit)

A.J.C. Keijzer (Keijzer & Botter)

F. Prior (Algemeen Pedagogisch Studiecentrum)

Dr. W. Vollebergh (Trimbos Instituut)

Drs. M.F. Warnaar (NIBUD)

Dr. K. Wittebrood (Sociaal en Cultureel Planbureau)

De begeleidingscommissie werd aangevuld met de volgende waarnemers namens het ministerie van OCenW:

Drs. S. Lekkerkerker

P. Molenaar

Drs. F. Studulski

Postadres
Postbus 9048
6500 KJ Nijmegen
Bezoekadres
Toernooiveld 5
6525 ED Nijmegen

Telefoon: (024) 365 35 00
Meer informatie: www.its.kun.nl

© ITS 2001